

Ook de plaats is een waarheid

Openbare bibliotheken en GIS, de openbare bibliotheek van Gent als casestudy

Diederik GAUS is ruimtelijk planner
Johan VELTER werkt in een openbare bibliotheek
Els VERHASSELT is socioloog

Bibliotheken weten hoeveel leden ze hebben en wat ze lenen. Er is minder informatie over wie die leden zijn en waar ze wonen. Hoe mobiel zijn ze? Hoeveel personen worden er in een werkgebied niet bereikt? Wat is een ideale vestigingsplaats? Deze vragen kan de bibliotheek niet zelf beantwoorden. En toch bestaan er gegevens om dat te doen. Het voorbeeld van de openbare bibliotheek van Gent maakt een en ander duidelijk. Dit artikel presenteert een casestudy, zonder een uitgebreid begrippenapparaat te definiëren. De casus is de bibliotheek; de vraag is de nood aan een vestigingsmethode; de analysemethodiek is GIS.

Wat doet GIS?

GIS (Geografisch Informatie Systeem) vertrekt van het gegeven dat een plaats informatie geeft. Mensen die in dezelfde straat of wijk wonen, hebben dikwijls dezelfde buurtkenmerken. Inhoudelijke gegevens (informatie) worden gekoppeld aan plaatsen (geografisch). De relatie daartussen leidt tot inzichten die een beleid kunnen ondersteunen of veranderen. Dat wordt bijna altijd in de vorm van een kaart gepresenteerd. Zo worden structuren letterlijk zichtbaar gemaakt en wordt het individuele niveau overstegen. In dit artikel leggen we via GIS de relatie tussen gegevens van de openbare bibliotheek en geogerelateerde informatie van de stad Gent.

De bibliotheek verzamelt data over haar interne werking. Er worden relaties gelegd tussen de leners en de bibliotheekobjecten. Hoeveel leners heeft een bibliotheek? Hoeveel en welke werken worden er uitgeleend? Ook de interne organisatie kan geëvalueerd worden. Daarvoor zijn er efficiëntie- en effectiviteitscijfers waarmee de afstemming tussen collecties en wat leners willen in beeld wordt gebracht. Als de bibliotheek haar blik extern richt, rijzen er andere vragen. Wie zijn de leners? Welk profiel hebben ze? Waar wonen ze? Welke vestiging bezoeken ze? Zijn de vestigingen daar waar ze ook nodig zijn? Welke functie heeft een filiaal?

De bibliotheekcijfers leveren weinig harde gegevens om iets te zeggen over het profiel van effectieve en potentiële leners. De belangrijkste reden daarvoor is dat de bibliotheken zelf weinig informatie opnemen over hun leden. Zelden wordt meer dan naam, geboortedatum, geslacht en adres genoteerd. Er is geen interne informatie over opleidingsniveau, werksituatie, gezinssamenstelling, vrijetijdsbesteding. Een bibliotheek weet evenmin iets over de lenerpotentie van een wijk, een deelgemeente, een stadsdeel. Het filiaalbeleid is dikwijls nattevingerwerk, een invullen van opportuniteitsoverwegingen. Als een vrije bibliotheek werd overgenomen, werd ook de vestigingsplaats behouden. Een (deel van een) stadsgebouw komt leeg te staan en de ruimte wordt ingenomen door de bibliotheek. Er is een stuk grond dat vrij ligt. De fusiegemeenten blijven een eigen structuur opeisen... Zelden wordt een analyse gemaakt om een ideale vestigingsplaats te definiëren. Bovendien is de bibliotheek afhankelijk van externe beslissers. Met het GIS kunnen enkele problemen omschreven en geduid worden. Niet alleen de vestigingsplaats kan optimaal bepaald worden, ook enkele omgevingsfactoren

kunnen in kaart gebracht worden. Zo wordt het datamateriaal van de bibliotheek gecombineerd met datamateriaal dat op buurtniveau beschikbaar is. GIS is de plaats waar alles samenkomt. Op die manier ontstaat er ook een zicht op het potentieel van een vestiging. Een dergelijk onderzoek kan relatief snel uitgevoerd worden, met relevante resultaten.

Dit facet van het onderzoek is belangrijk: elke filiaalwerking heeft haar specificiteit; elke vestiging is evenwaardig en het onderzoek heeft oog voor hun diversiteit. Het directe gevolg hiervan is dat onderling vergelijken niet altijd relevant is en dat er dus niet zoiets als 'het filiaalbeleid' kan bestaan. Als er diversificatie is, moet er immers een aangepast beleid komen – en dit gaat dan dikwijls in tegen de managementcultuur die het liefst met uniformiteit werkt om een bijna-rationeel beleid te kunnen tonen.

Het grote belang van het GIS-onderzoek is juist de concrete informatie die het voor de bibliotheek zelf oplevert, opgeteld bij de (kwantitatieve) informatie en kennis die al in de bibliotheek aanwezig zijn, waardoor correcte beslissingen onmiddellijk genomen (zouden) kunnen worden.

Een ander voordeel van GIS is dat het objectieve gegevens oplevert. Het gaat niet om perceptie of meningen, maar om feiten.

Bibliotheek en GIS: Christine Koontz (U.S.A.) als pionier

In de bibliotheekwereld heeft Christine Koontz als eerste, GIS gebruikt als instrument voor bibliotheekbeleid (www.geolib.org, op deze website is er ook een bibliografie opgenomen). Dit heeft in de openbare bibliotheekwereld in Europa weinig tot geen navolging gekend.

Het onderzoek van Koontz heeft nochtans conclusies opgeleverd. Ze stelt dat de beschikbaarheid en de bereikbaarheid van een bibliotheek beslissend zijn voor het gebruik ervan. Een tweede belangrijk kenmerk voor het gebruik van een bibliotheek, is de grootte van een vestiging. Die bepaalt immers wie waar naartoe gaat – een grote collectie is bijvoorbeeld aantrekkelijk voor 18-34-jarigen, studenten, de beroepsbevolking en alleenstaanden. Een vestiging heeft een bereik van 1,6 km (1 mile) wandelafstand. Regelmatige bibliotheekgebruikers laten zich echter niet afschrikken door de afstand. De openingstijden zijn wel van belang wanneer gekozen wordt naar welke vestiging men gaat. Voor landelijke en niet-dichtbevolkte gebieden is de nabijheid van een koopcentrum bevorderlijk voor het gebruik van een bibliotheek – te vergelijken met de marktdagen in sommige gemeenten. Hoe hoger het inkomen en de opleiding zijn, hoe frequenter de bibliotheek gebruikt wordt. De kinderen van laagverdieners zijn meer geneigd om naar een bibliotheek te gaan dan hun ouders. Gezinnen met kinderen gebruiken een bibliotheek meer dan die zonder kinderen. Bibliotheekgebruikers zijn dikwijls mensen die zich ook in de maatschappij engageren. Een nieuwe vestiging trekt altijd een nieuw publiek aan.

Bibliotheek en GIS anno 2007 in Gent

Dit onderzoek vertrekt van de veronderstelling dat een vestiging in een woonomgeving moet liggen om succes te hebben. Andere opties zijn natuurlijk ook mogelijk, zoals de nabijheid van een winkelcentrum, verkeersassen, een werkcentrum, een recreatieve plaats, een school. In deze casus wordt enkel 'de nabijheid van woningen' als criterium genomen.

We werkten met de statistische sectoren, dat zijn door het NIS (Nationaal Instituut voor Statistiek) vast omschreven gebieden. Gent heeft er 202. We hebben ons ook moeten beperken tot het grondgebied Gent. Bibliotheekbezoekers houden zich niet aan gemeentegrenzen. Een vraag tot samenwerken en een inblik in de lenersbestanden van aangrenzende gemeenten, bleek voor bijna alle randgemeenten onmogelijk.

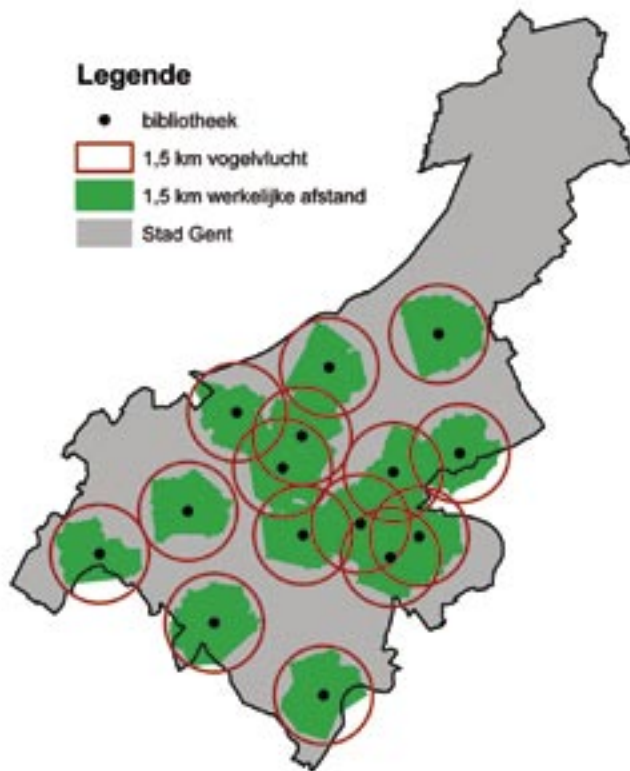
Het werkmateriaal

Op 31 december 2006 werd met de bibliotheeksoftware (VubisSmart van Infor) een bestand van de actieve leners opgebouwd. 'Actief' betekent alle leden die in 2006 ten minste één object hebben geleend. Het gaat enkel om leners die in Gent wonen. Per vestiging werd een ledenlijst gemaakt: één lid kan dus op verschillende lijsten voorkomen. Alle ledenlijsten werden opgedeeld in drie leeftijdscategorieën: kinderen (van 0 tot 14 jaar), adolescenten (van 14 tot 18 jaar) en volwassenen. In elke lijst werden de niet-Europese namen geteld om na te gaan wat hun aandeel in de lenerspopulatie is.

Het bereik van een vestiging: het potentieel

De bibliotheek van Gent heeft de ambitie om het hele grondgebied van de stad te bedienen. In een straal van 1,5 km rond een filiaal moeten er 10.000 inwoners te bereiken zijn. Omdat dit niet direct werkbaar is, wordt de norm van 10.000 inwoners niet in dit onderzoek gehanteerd.

Een eerste methode om het bereik van een filiaal in beeld te brengen, is het tekenen van een cirkel van 1,5 km (vogelvlucht). De kaart van Gent toont dan een aantal hiaten: delen van de stad worden niet door cirkels bedekt. Bepaalde gebieden worden dus niet bereikt. Kwalitatieve informatie leert dat dit voor een deel ook niet nodig is: de woondensiteit is bijvoorbeeld niet hoog genoeg omdat het om natuur- of industriegebieden gaat. Deze methode zelf is kwalitatief niet hoogstaand genoeg: anderhalve kilometer vogelvlucht is niet realistisch – mensen blijven op de grond. Vogelvlucht is niet hetzelfde als wandelafstand.

Kaart 1 (boven)

Het grondgebied van Gent. Boven ligt de haven. Rond elke bibliotheek (zwarte punten) is een cirkel van anderhalve kilometer getrokken. Dit is het theoretische werkgebied. Als we anderhalve kilometer vertalen naar wandelafstand, worden de werkgebieden verkleind (groene oppervlakte). Er ontstaat dus meer grijze ruimte, die zijn gebieden die niet door een vestiging op anderhalve kilometer bediend worden. In sommige gevallen reikt het werkgebied over de gemeentegrenzen en sommige gebieden kunnen door verschillende bibliotheken bediend worden.

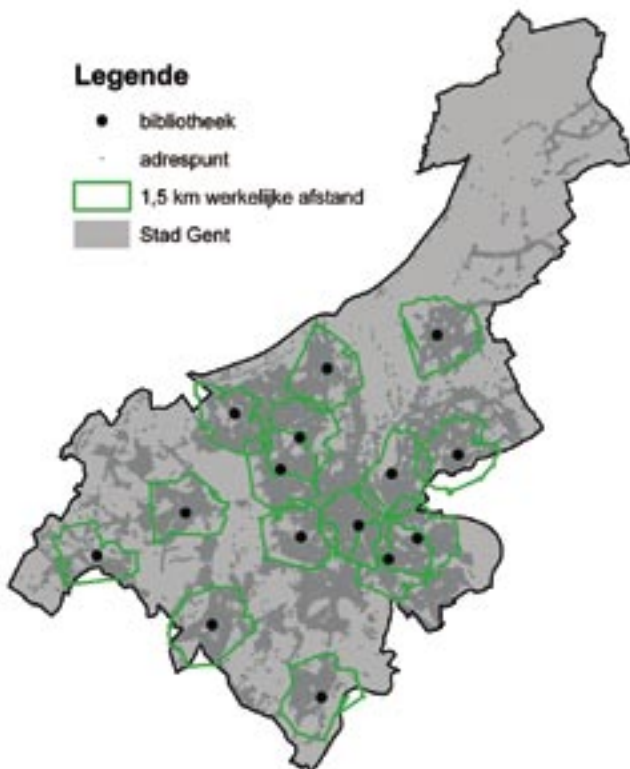
Kaart 2 (onder)

Het grondgebied van Gent. De adrespunten zijn donker gekleurd. In het centrum wonen de meeste mensen en daar zijn ook de meeste bibliotheken gevestigd. Toch zien we dat ook hier enkele plaatsen niet bediend worden en dat in andere gebieden de werkgebieden elkaar overlappen. Sommige bibliotheken liggen aan de rand van een woongebied, andere aan de gemeentegrens zelf. Er zijn ook dichtbevolkte gebieden zonder een bibliotheek in de onmiddellijke buurt.

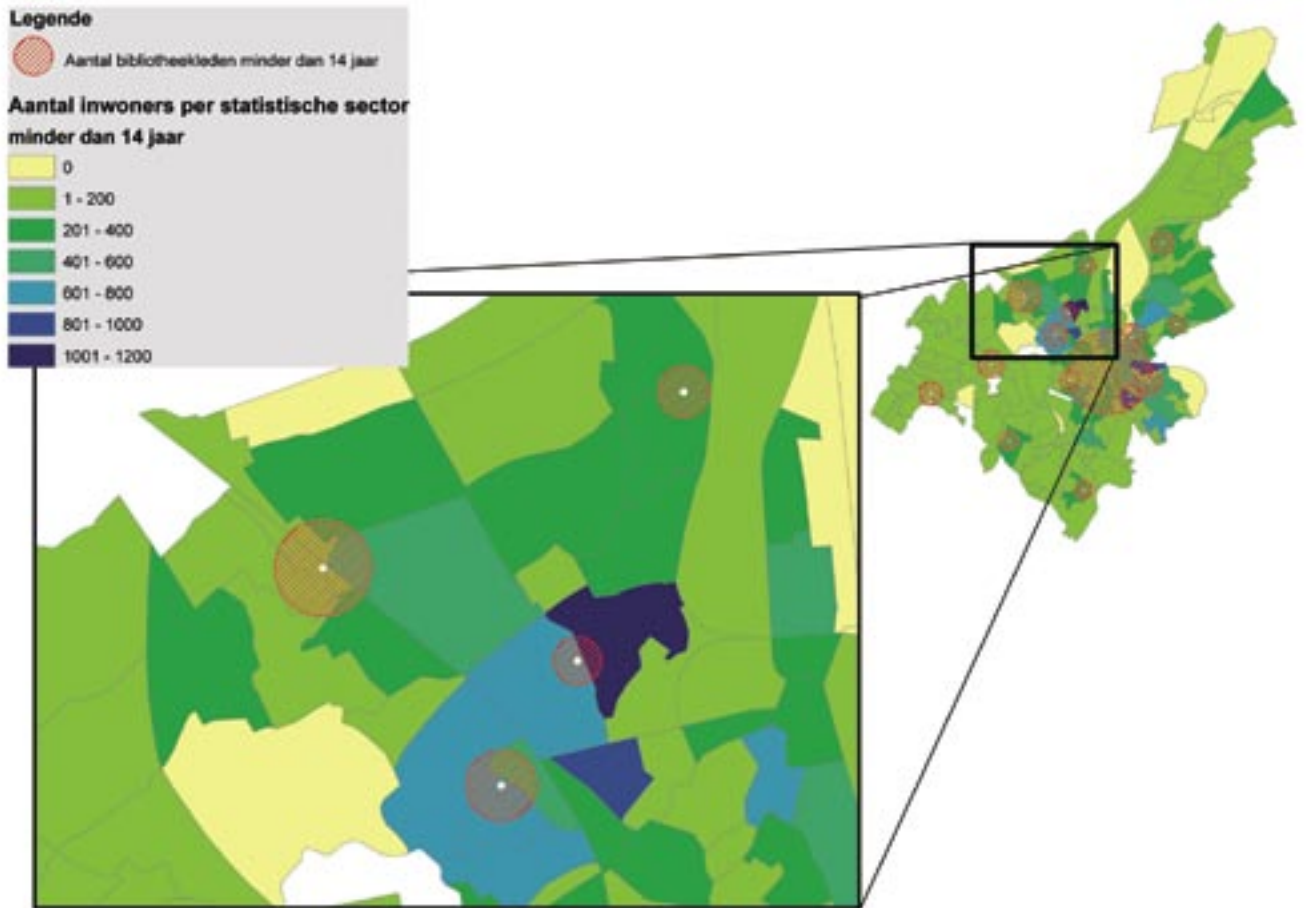
Een tweede methode (netwerkanalyse) bestaat erin de norm '1,5 km wandelafstand' exacter te bepalen (Kaart 1). Hier wordt rekening gehouden met straten, wijken, waterlopen, snelwegen en andere fysieke 'obstakels'. Waar we in het eerste geval werken met cirkels, hebben we nu hybride vormen. Het bereik van een filiaal wordt kleiner en de hiaten tussen de bedieningsgebieden groter. De werkgebieden van een aantal vestigingen overlappen elkaar en reiken over de gemeentegrenzen heen. Vestigingen blijken niet optimaal over het grondgebied verspreid te liggen.

In een derde fase brengen we de *bevolkingsgegevens* (aan de hand van de adressen) in het onderzoek (Kaart 2). Dat levert een aantal vaststellingen en denkoefeningen op:

- sommige niet-bereikte gebieden worden terecht niet bediend; andere zijn echter dichtbevolkt en hebben géén bedieningspunt. Toch betekent dit niet dat daar in ieder geval een bibliotheek gevestigd moet worden: we zien hier immers een potentieel, een kwantiteit, wat niet hetzelfde is als een vraag;
- deze kaart toont ook dat sommige vestigingsplaatsen niet goed gesitueerd zijn. Een ideale vestigingsplaats is daar waar de bereikbaarheid voor bewoonde gebieden evenwichtig verspreid is. Op de kaart zien we echter dat sommige bibliotheken aan de rand van een bevolkt gebied liggen – of zelfs bijna aan de gemeentegrens. Andere vestigingen liggen veel te dicht bij elkaar en rekruteren bijgevolg uit hetzelfde doelgebied, terwijl het rationeler zou zijn om een van beide vestigingen te verschuiven naar een andere plaats;
- ook voor de vestiging/locatie van een centrumbibliotheek zijn deze gegevens relevant: wat zijn de structurele assen van de gemeente, waar liggen de verkeersstromen, welke fysieke barrières zijn er? Vanuit de stedelijke structuur kan er dus een ideale plaats voor de bibliotheek gezocht worden.

Uiteraard is dit soort inzichten niet op een vloek en een zucht gerealiseerd, maar het is nuttig om weten dat de bibliotheekwerking met beschikbare objectieve gegevens geoptimaliseerd kan worden.

Kaart 3

Het grondgebied van Gent. Enkele lege plekken (sectoren die niet door een nabijgelegen vestiging bediend worden) lijken wel het potentieel te hebben om een (nieuwe) bibliotheek te verantwoorden.

Het bereik van een vestiging: de realiteit

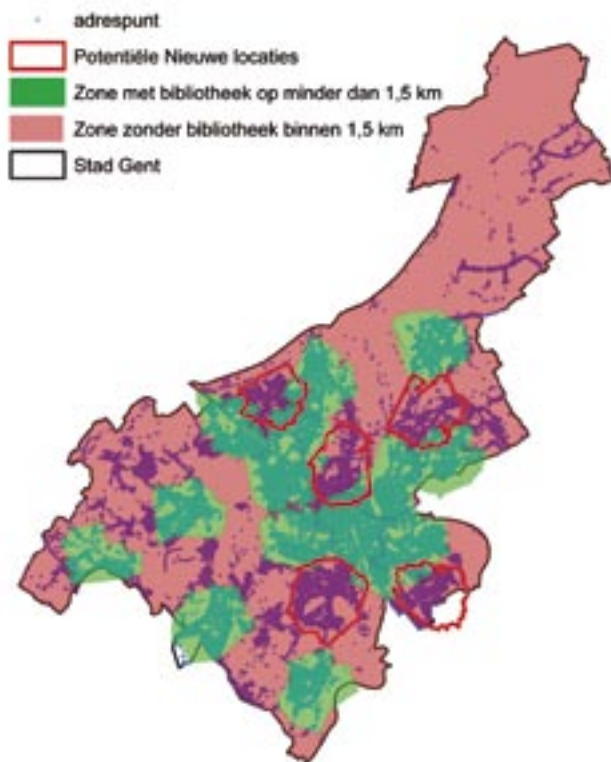
Aan de hand van de ledenlijsten en GIS kan in kaart gebracht worden waar de leden van de filialen en de hoofdbibliotheek wonen. Op die manier komt aan het licht welke afstand ze effectief afleggen om een bibliotheek te bezoeken en hoever het bereik van een vestiging daadwerkelijk reikt. Vooral voor dit onderdeel van het onderzoek is het sectorniveau te groot. Een sector die gekleurd wordt, geeft de indruk dat de leners gelijkmatig verspreid wonen in die sector, terwijl het in de realiteit niet duidelijk is waar de leden zich binnen deze sector bevinden. Een andere nuance blijft de 'zwaarte' van het lidmaatschap: het eenduidige feit dat men minstens één werk heeft geleend, is voldoende om opgenomen te zijn (toeval en fouten kunnen hier een rol spelen).

Algemeen komt naar voor dat filialen een buurtfunctie hebben en dat de leden die verder van het bereik wonen, sporadische leden zijn. Ze kunnen dringend op zoek zijn

naar een werk en voor die ene keer willen ze zich wel verplaatsen. Mensen kunnen verhuisd zijn (ze zijn in het lopende jaar nog wel lid van deze vestiging) of het kan gaan om gescheiden ouders, nieuw samengestelde gezinnen, kinderen uit een andere buurt die hier schoollopen... Deze vaststelling heeft een direct gevolg: de filialen promoten (ook om bijvoorbeeld de hoofdbibliotheek te 'ontlasten') heeft buiten de directe buurt geen zin. Verder heeft dit ook voor de collecties gevolgen: men kan/moet voorzien in wat de buurt behoeft, niet in wat de gemeente nodig heeft. Er kan/moet dus een gericht collectiebeleid gevoerd worden.

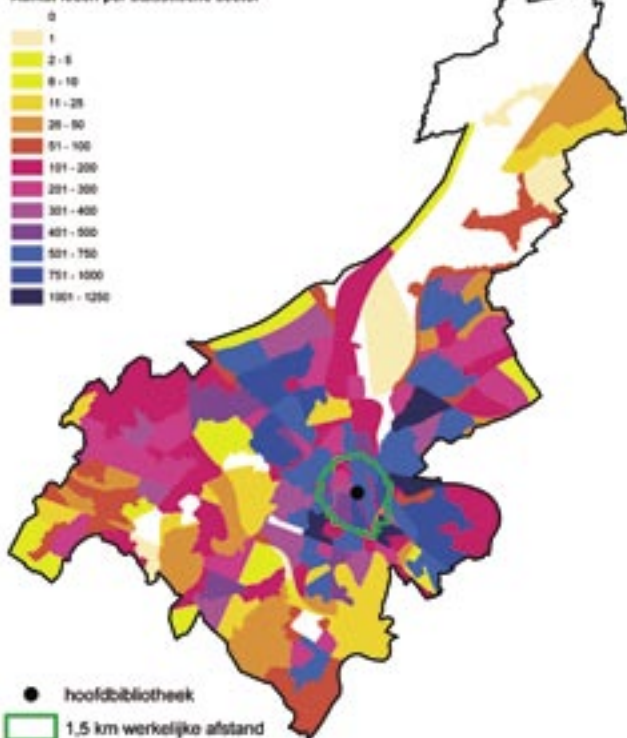
We zijn ook omgekeerd te werk gegaan (Kaart 3). We nemen dezelfde gegevens (reëel werkgebied en adresspunten) en bepalen aan de hand van de normen waar het potentieel relevant is een bibliotheek te vestigen. We zien dat er over het grondgebied een aantal sectoren te bepalen

Legende

Legende

Aantal leden per statistische sector

Kaart 4 (links)

Een kaart van het grondgebied Gent. De cirkels rond de vestigingspunten geven het effectieve bereik van de bibliotheek aan. Deze kaart toont het aantal bibliotheekleden onder de veertien jaar (categorie kinderen) en het potentieel in het werkgebied. Enkele vestigingen hebben een potentieel groot bereik (er wonen veel kinderen in de wijk) maar hebben in verhouding toch minder kinderen dan een andere vestiging. Dit kan verklaard worden door de aan- of afwezigheid van een school, het type school maar ook door de bevolkingssamenstelling van de buurt. Wanneer de kaarten van kinderen, adolescenten en volwassenen samen genomen worden, kan een vestigingsbeleid uitgebouwd worden (welke collecties, welke activiteiten... zijn aangewezen?).

Kaart 5 (rechts)

Het grondgebied van Gent, met rond de hoofdbibliotheek het directe werkgebied. Hoe meer leden, hoe donkerder de sectoren ingekleurd zijn. Binnen het directe werkgebied heb je sectoren die tot de middenmoot behoren en er zijn er die buiten het werkgebied liggen waar veel leden van de hoofdbibliotheek wonen. Het donker gekleurde gebied ten noorden van de hoofdbibliotheek is een gebied dat niet door een vestiging (norm anderhalve kilometer wandelafstand) bediend wordt. Helemaal ten zuiden van de hoofdbibliotheek is er ook een zeer actieve sector. Betekent dit dat het filiaal niet voldoende inspeelt op hun behoeften? De bevolkingsanalyse moet gevolgd worden door een collectie-evaluatie.

zijn waar een bibliotheek nodig kan zijn. Louter kwantitatief heeft de bibliotheek nog expansiemogelijkheden.

Het werken met adrespunten werd nog verfijnd door een onderscheid te maken tussen de leeftijdsgroepen (Kaart 4). Zo blijkt dat voor een bepaald filiaal de kinderen en adolescenten van verder komen dan de volwassenen. Dit gaat in tegen de 'intuïtie' die zegt dat volwassenen zich gemakkelijker kunnen verplaatsen en dat een filiaal een al dan niet fors uitgevallen jeugdbibliotheek moet zijn. Een gedeeltelijke verklaring kan zijn dat de kinderen (die in verder afgelegen wijken wonen) met de school naar de bibliotheek komen. Het zou wel degelijk kunnen dat de aantrekkingskracht van een filiaal uitsluitend ligt in de onmiddellijke nabijheid. Deze 'intuïtie' is echter wel juist voor de hoofdbibliotheek – de kwantiteit van de collecties is hier een voldoende argument om zich te verplaatsen (Kaart 5).

Al heeft de hoofdbibliotheek een functie voor het hele grondgebied, toch zien we dat ze ook een buurtfunctie heeft. Men gaat er te gemakkelijk van uit dat de hoofdbibliotheek tomeloos mag 'vernieuwen' en dat alle technologie zomaar in een hoofdbibliotheek mag en kan worden doorgevoerd. Toch is dat niet zo evident. Een stad als Gent bijvoorbeeld heeft nog steeds een 'arme' en 'oude' centrumbevolking.

Omdat we ook voor dit publiek en niet alleen voor studenten werken, moet daar rekening mee gehouden worden.

Ondanks haar centrale rol, zien we dat de hoofdbibliotheek niet het hele grondgebied in gelijke mate bereikt. Het is relevant om die 'legere' plekken op te sporen omdat filialen daar wel een stuk van het collectiebeleid van de hoofdbibliotheek zouden kunnen voeren, en daardoor de loutere buurtfunctie zou kunnen overstijgen.

De aantrekkingskracht van de hoofdbibliotheek is evenredig met de afstand: hoe verder verwijderd, hoe minder aantrekkingskracht. Toch geldt dit niet voor alle gebieden: de hoofdbibliotheek rekruteert wel uit sommige verderaf gelegen gebieden. Hier kan het collectiebeleid bekeken worden: krijgt deze bevolking wel wat ze wil? En omgekeerd: welke bevolkingsgroepen doen 'zoveel' moeite om zich te verplaatsen?

Een bibliotheekattitude

Er is een gebied ten noorden van de hoofdbibliotheek dat in de onmiddellijke nabijheid geen vestiging heeft en waar de bevolking veel gebruikmaakt van de hoofdbibliotheek én van andere filialen. Er zijn dichtbevolkte gebieden mét een bibliotheek waar relatief weinig bibliotheekleden uit gerekruteerd worden.

Dus worden we hier met een anomalie geconfronteerd. Er wordt gezegd dat een vestigingsplaats een essentieel element is voor het bibliotheekgebruik en hier zien we het tegendeel. Hoe is dit te verklaren?

We benoemen dit als: 'een bevolkingsdeel kan een hoge of een lage bibliotheekattitude hebben'. Met 'attitude' bedoelen we de houding tegenover de bibliotheek en het gedrag dat daaruit voortvloeit. We veronderstellen dat de ene persoon een hogere bibliotheekattitude heeft dan een andere en dat dit ook geldt voor groepen. Men kan al dan niet moeite doen om de bibliotheek te gebruiken; en 'moeite doen' betekent: 'waarde hechten aan'.

Dit raakt de bibliotheekideologie. Enerzijds kunnen we zeggen dat mensen met een hoge bibliotheekattitude geen eigen filiaal nodig hebben – omdat ze naar andere vestigingen gaan, ze willen moeite doen –, anderzijds dat deze mensen een eigen vestiging met een aangepaste collectie 'verdienen' – omdat ze een hoge bibliotheekattitude bezitten. Dit raakt de ideologie omdat er in de bibliotheekwereld nog altijd van uitgegaan wordt dat er een algemene cultuur is die voor iedereen geldt. Maar misschien moeten we toegeven dat dit niet zo is en dat bepaalde bevolkingsgroepen geen boodschap hebben aan bibliotheekvoorzieningen én zelfs dat de emancipatie van achtergestelde groepen niet (meer) via de(ze) cultuur verloopt. Zo zijn ook sportvoorzieningen of muziekscholen niet voor iedereen relevant. Dit betekent dat een bibliotheek een voorziening is die op een gelijk niveau met andere voorzieningen staat en dat niet ieder bevolkingsdeel in dezelfde mate bediend moet worden.

Het begrip 'bibliotheekattitude' bewijst zijn diensten om een ander fenomeen te verklaren. In (ook internationaal) onderzoek wordt steeds geponeerd dat het sluiten van een vestiging een directe weerslag heeft op het bibliotheekgebruik. Omdat filialen vooral een buurtfunctie hebben, zouden deze leden niet naar een andere vestiging gaan. De bibliotheek zou deze leden verliezen.

Deze regel is echter niet algemeen. In gebieden met een sterke bibliotheekattitude doen de mensen moeite. Het onderzoek toont dit aan, maar vroeger hadden we daar ook al een aanwijzing van. Drongen bijvoorbeeld is een deelgemeente van Gent, waar twee bibliotheken gevestigd zijn. Toen het ene filiaal sloot wegens verbouwingswerken, gingen de mensen naar andere vestigingen, zelfs naar een uitleenpost. Niet toevallig is het filiaal Drongen-centrum een van de belangrijkste filialen in de stad. De bevolking had ook een perspectief – er werd een nieuwe bibliotheek voorbereid – en de collectie werd niet helemaal afgesloten waardoor er geen breuk in het leengedrag kwam.

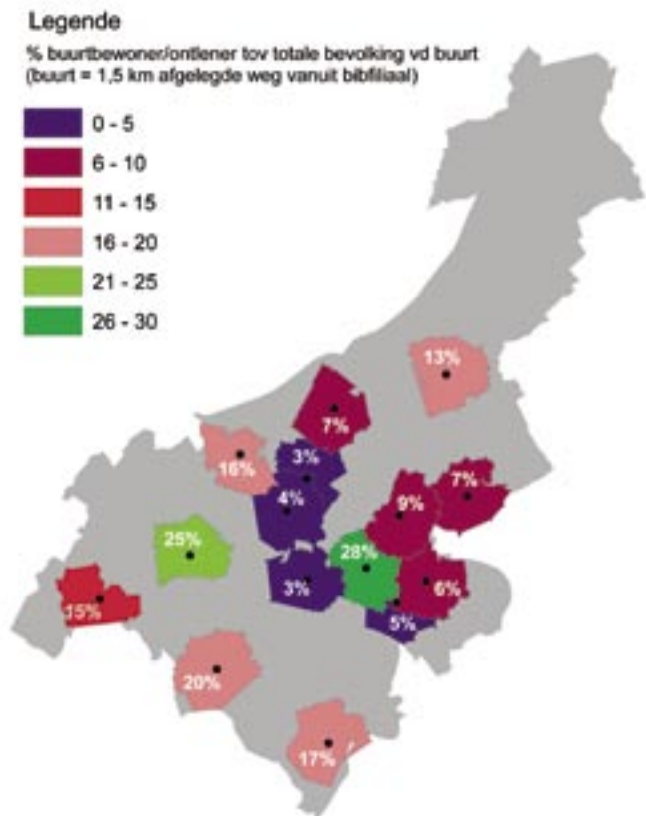
De impact van een vestiging

Interessant wordt het ook wanneer we problematische vestigingen bekijken. Het bestaansrecht van de uitleenpost in Drongen-Baarle wordt betwijfeld. De laatste jaren gaan het uitleencijfer en het aantal leden achteruit. Ook een voorziening als pc-gebruik heeft geen succes gehad. Vanuit het standpunt van de bibliotheekorganisatie kunnen redenen gegeven worden om de vestiging te sluiten. Maar als we de impact van deze vestiging bekijken, komt er een ander verhaal te voorschijn (Kaart 6).

Wat wordt bedoeld met 'impact'? Het bereik van een vestiging hebben we bepaald op anderhalve kilometer wandelafstand. Binnen dit gebied tellen we het aantal bewoners en we vergelijken dat met het aantal bibliotheekbezoekers. Die verhouding geeft de impact weer van de bibliotheek op het eigen werkgebied.

25 % is het hoogste wat een filiaal in de stad Gent realiseert. Het filiaal Drongen-Baarle bereikt 15 % en zit daarmee in de middenmoot. Hoewel er weinig effectieve uitleningen zijn, heeft de bibliotheek toch een belangrijke impact op de buurt. Als dit gebouw zou sluiten, kunnen heel wat bewoners zich 'gepakt' voelen. De bibliotheek heeft hier een functie, misschien zelfs niet zozeer in het gedrag maar wel in de perceptie. Het zou kunnen dat de bibliotheek een onderdeel is van de zelfperceptie, dat het instituut bibliotheek een essentieel onderdeel is van de (al dan niet voorbij) cultuur van deze bevolkingsgroep.

Daartegenover staat het verhaal van de vestiging in de Brugse Poort, een traditioneel arme buurt met een verouderd woningenbestand en een weinig kwalitatief openbaar domein, met veel migranten maar ook jonge, blanke gezinnen. Beide groepen wonen hier om (onder andere) dezelfde reden: de relatief lage prijs van de woningen. Het filiaal

Kaart 6

Het grondgebied van Gent. Rond elke vestiging is het werkgebied ingekleurd. De leden van de bibliotheek werden geteld en afgezet tegen de totale bevolking van het werkgebied. Dit is de impact van een bibliotheek. De hoofdbibliotheek bereikt de hoogste impact: 28 %. Samen met het filiaal Drogen-centrum is dit de kopgroep. De middenmoot heeft een impact van 20 tot 15 %. De staart bestaat uit vestigingen die 3 tot 5 % impact hebben. Er zijn twee verklaringsgronden: de bibliotheek komt niet tegemoet aan de wensen van de bevolking, of de bevolking is niet geïnteresseerd in bibliotheekvoorzieningen. Er zijn twee soorten bibliotheken (dit onderscheid maken we voor dit onderzoek): de traditionele die rond het boek en de overdracht van cultuur en kennis georganiseerd is, en de nieuwe die een meer (d.i. een andere) sociale functie heeft. Ook Gent heeft zo een 'nieuw-geïntereerde' bibliotheek. Het succes daarvan is te relativeren als de impact tot de allerlaatste groep behoort. Tegenwerpingen kunnen zijn: dit is een kwetsbare groep, de wijk is zeer dichtbevolkt, deze bevolking is slechts tijdelijk in deze wijk aanwezig.

heeft een eigen werking ontwikkeld, vooral gericht op de bevolking van allochtone afkomst. De bibliotheek fungeert naast de min of meer traditionele werking als een receptieve ruimte voor het verenigingsleven. Ook het aanbod zou op de allochtone bevolking afgestemd moeten zijn. In de bibliotheekruimte is er een speltheek en een ruim aanbod van internet-pc's.

In oktober 2005 werd deze bibliotheek geopend. De uitleencijfers tonen wel degelijk een stijgende trend maar in lichte mate. Er is veel volk en lawaai in dit 'bruisende' filiaal. Wat betekent succes? Veel uitleningen? Sommigen beweren dat dit hier minder relevant is. Is het bezoekersaantal dan relevant? Sommigen beweren van wel. Maar een winkel kan ook niet overleven met bezoekers die niets kopen. Is 'ergens zijn' een voldoende manier van inburgering? De impact van het filiaal in de Brugse Poort op de buurt is 4 %. Vergelijken is niet altijd correct omdat de bevolking van elk werkgebied wel verschilt, maar daarmee bereikt dit filiaal niet echt een relevant aantal bewoners. De impact van de bibliotheek is hier dus gering.

Er werd ook een onderzoek gedaan naar de leeftijd binnen de werkgebieden. Het directe nut hiervan is evident om een collectie, een doelgroepenbeleid en een activiteitenprogramma samen te stellen. Zo vertonen bepaalde filialen een onevenwicht tussen het potentieel aan leners en zij die effectief bereikt worden. Een filiaal kan bijvoorbeeld relatief veel kinderen als lid hebben, terwijl het aantal kinderen in de buurt relatief laag is. Dit kan verklaard worden door de aanwezigheid van een school. Maar het omgekeerde kan ook. Bepaalde vestigingen hebben een groot potentieel aan adolescenten en kinderen in het werkgebied maar hebben er slechts een relatief aantal van als lid. Dus nogmaals: de aanwezigheid van een bibliotheek – zelfs in een dichtbevolkt gebied – is niet voldoende om leden aan te trekken.

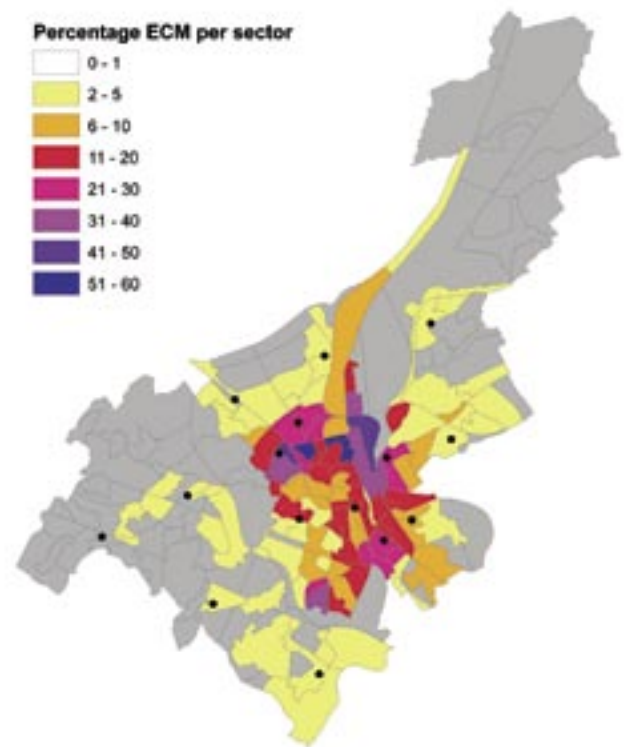
Twee fenomenen spelen hier. Het eerste hebben we al geformuleerd. Misschien is de visie van de bibliotheek dat we een algemene cultuur uitdragen en dat deelname aan die cultuur burgerschap is, niet langer geldig. De bibliotheek is dan niet echt noodzakelijk voor inburgeringsprojecten, maar gewoon een mogelijkheid naast andere.

Het tweede fenomeen is net omgekeerd. Doordat de bibliotheek zich richt op een (in de praktijk) allochtone bevolking, worden personen met een positieve bibliotheekattitude buiten de vestiging gehouden. Immers, de collectie en de werking zijn niet op hen gericht, de typische bibliotheeksfeer is verdwenen en daardoor ook de band met de humanistische cultuur.

En dan komen we in een catch 22-situatie te zitten. De werking is afgestemd op een allochtone bevolking, die de bibliotheek niet in haar levensproject onderbrengt en waardoor de impact van de bibliotheek niet groot (genoeg) is. Anderzijds is er een deel van de bevolking die de bibliotheek

Kaart 7

Het grondgebied van Gent, de aanwezigheid van etnisch-culturele minderheden. In het centrum van de stad zijn er meer allochtonen dan in de randgebieden. De impact van de bibliotheken verschilt sterk: in het centrum zijn er 'zwak' presterende bibliotheken, terwijl de bibliotheken in de rand een grotere impact hebben. Een diversificatiebeleid houdt het best rekening met deze realiteit. Als er bibliotheken in deze gebieden gevestigd zijn, moeten ze de demografische werkelijkheid in aanmerking nemen.

wel wil gebruiken maar niet dit derivaat ervan. Het resultaat is in beide gevallen dat er geen optimale werking is.

Een filiaal werkt voornamelijk voor de eigen buurt, en daarvan maakt in het beste geval 25 % gebruik van de bibliotheek. Of een filiaal bereikbaar is op wandelafstand en of er een voldoende draagvlak (voldoende aantal mensen) aanwezig is, zijn dus niet voldoende als parameters om een vestiging te verantwoorden. Er is meer.

Persoonskenmerken als buurtkenmerken

Inkomen en afkomst zijn kenmerken van mensen. Op buurtniveau zijn ze echter ook interessant. Inkomen is immers niet gelijk verdeeld onder de bevolking en dit toont zich ook geografisch: er bestaan in een stad armere en rijkere buurten. Hetzelfde geldt voor afkomst: ongeveer 15 % van de Gentenaars behoort tot een Etnisch-Culturele Minderheid (ECM). In sommige buurten zijn de ECM meer aanwezig dan in andere, waar ze nauwelijks te zien zijn. Nu kan het lidmaatschap van een bibliotheek ook als buurtkenmerk beschouwd worden. Hier gaat het dan over het 'bibliotheekgedrag' van een buurt (Kaart 7).

Voor inkomen gaat het concreet over het mediaan inkomen in een buurt. Als je alle inkomens in een buurt ordent van laag naar hoog, is het mediaan inkomen het middelste inkomen. Voor ECM gaat het om het aandeel ECM aanwezig in de buurt ten opzichte van de totale bevolking. Het bibliotheekgedrag van een buurt is dan de verhouding van het aantal leners tot de totale bevolking. Deze drie stukken buurtinformatie worden in een statistisch programma samengebracht (SPSS) om hun onderling

verband toonbaar te maken aan de hand van correlatiecoëfficiënten. Een correlatiecoëfficiënt geeft de mate aan waarin twee kenmerken samen voorkomen. Dit is geen causaal verband (er is geen als-danrelatie).

Uit de analyses kunnen we afleiden dat, op sectorniveau, het bibliotheekgebruik in een buurt matig negatief gecorreleerd (-.3) is met de aanwezigheid van etnisch-culturele minderheden in een buurt, en positief (.5) met het mediaan inkomen van de buurt (Kaart 8). Een buurt waar het bibliotheekgedrag groot is, is een 'rijkere' buurt of, in een 'armere' buurt is de impact van de bibliotheek lager. En in een iets zwakker verband, wanneer het aandeel ECM in de buurt groot is, is de impact van de bibliotheek op de buurt lager, of nog, in een buurt waar het bibliotheekgedrag hoger is, wonen doorgaans minder etnisch-culturele minderheden.

De cijfers spreken over bibliotheekgedrag of -gebruik op basis van buurtkenmerken. De link met bibliotheekattitude op individueel niveau is snel gemaakt, ook al wordt de relatie tussen bibliotheekgedrag en/of -attitude en per-

soonskenmerken niet in dit onderzoek blootgelegd en slechts verondersteld. Sommige bevolkingsgroepen hebben een hoge bibliotheekattitude en daardoor is de impact van de bibliotheek er hoog. Dit leidt tot een 'meer passieve' – meer realistische – visie op de bibliotheek. Zij is een onderdeel van de maatschappij en wordt ook gevormd door de bevolking. Zij is afhankelijker van de bevolking dan de bevolking van haar.

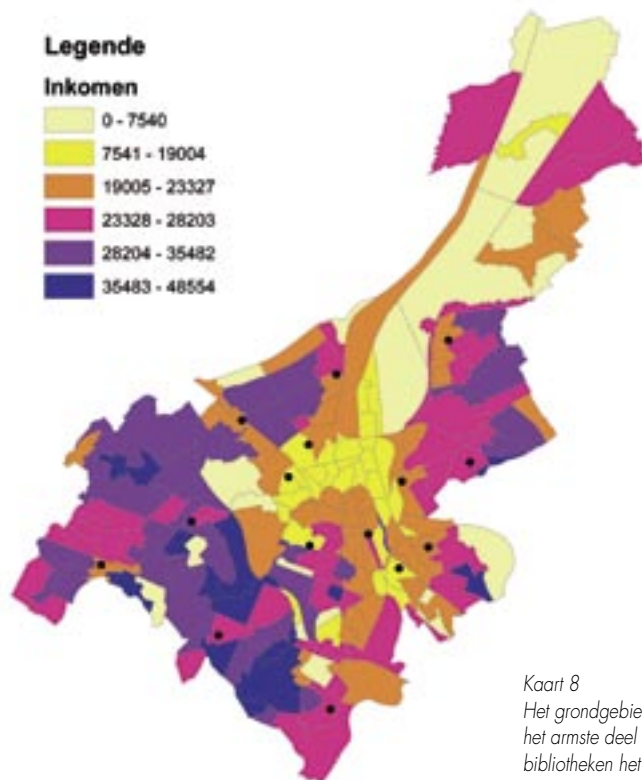
Dit heeft een direct belang voor het bepalen van een vestiging met het oog op relevantie en succes. Voor Gent ligt er een blinde vlek ten noorden van de stad. Het mediaaninkomen en de afwezigheid van ECM zijn er hoog. De impact van het filiaal zou er groot kunnen zijn als de collectie ook aangepast was aan de wensen van deze bevolking. Wil dit zeggen dat er in 'allochtone gebieden' geen bibliotheek moet zijn? De vraag impliceert dat we deze bevolking zouden achterlaten en verwaarlozen. Echter, zeggen dat een bibliotheek in deze gebieden weinig of minder succes zal hebben, betekent niet dat er niet aan inburgering gedaan moet worden. Alleen is deze vorm misschien minder geschikt – het effect is niet zichtbaar – of minder nodig – er moeten andere vormen gezocht worden.

Conclusie

Dit onderzoek geldt voor de bibliotheek van Gent als een nulmeting. Het is logisch dat dit niet elk jaar moet worden uitgevoerd. Toch zal er een vervolgonderzoek komen. Wanneer bepaalde vestigingen problematisch worden (dalende of stijgende uitleencijfers), kan er een deelonderzoek gestart worden. Zijn er veranderingen in de bevolking? Wat zijn de gevolgen van structurele, ruimtelijke ingrepen? Heeft een nieuwe plaats invloed op dit filiaal? Is de studentenpopulatie af- of toegenomen?

Om een vestiging te evalueren, hebben we een aantal nieuwe werkinstrumenten geïntroduceerd. Aantallen (uitleningen, leners) zijn en blijven belangrijk maar ook de impact op het werkgebied kan nu gemeten worden en in relatie gebracht worden met andere kenmerken van dat werkgebied.

Dit onderzoek was belangrijk omdat het raakt aan de mogelijkheden van een bibliotheek in de 21ste eeuw. Ofwel werkt de bibliotheek 'slecht', ofwel is er in bepaalde gebieden geen groter bereik mogelijk. Dan hebben we te maken met culturele en sociologische factoren waar de bibliotheek geen vat op heeft. En moet er aanvaard worden dat voor bepaalde bevolkingsgroepen de bibliotheek minder of niet noodzakelijk/vanzelfsprekend is.

Kaart 8

Het grondgebied van Gent, het mediaaninkomen. In het centrum woont het armste deel van de Gentse bevolking. Hier blijkt ook de impact van de bibliotheken het laagst. Dit toont aan hoe afhankelijk de bibliotheek – en dus ook de cultuur – is van externe, maatschappelijke gegevens. Armoede is het kernprobleem en zolang dit niet aangepakt wordt, is veel – al dan niet sociaal-cultureel werk – water dragen naar de zee.

SAMENVATTING

Werken met Geografische Informatie Systemen (GIS) geeft meer inzicht in de interne bibliotheekorganisatorische gegevens en combineert die met andere geografische informatie. Door netwerkanalyse toe te passen kan het bereik van vestigingen afgelezen worden. Sommige stadsdelen hebben een te ruime keuze aan bibliotheken, sommige te weinig. Het GIS-onderzoek heeft relevante gegevens opgeleverd over de fysieke lokalisatie van vestigingen in de stad Gent en over de bevolkingsgroepen die bereikt (kunnen) worden. Bij de evaluatie van een bibliotheek werden twee nieuwe criteria geïntroduceerd, impact van een bibliotheek op het werkgebied en de bibliotheekattitude van de bewoners in het werkgebied. Deze gegevens leidden naar het problematiseren van de functie van een bibliotheek in het begin van de twintigste eeuw. De bibliotheek is niet hét centrale en belangrijke punt maar is één van de mogelijkheden om hen volwaardige burgers te laten zijn.

ABSTRACT

Working with Geographical Information Systems (GIS) provides a better insight in the data on internal library organisation and combines them with other geographical information. Network analysis helps disclose the range of library branches. Some parts of the city have too many libraries, others too few. In the city of Ghent, GIS research provided relevant data on the physical establishment of libraries in the city and the population groups they (can) reach. When evaluating a library, two new criteria have been introduced: the impact of a library on the work area, and the library attitude of the inhabitants in that area. Based on those data, some of the problems with the function of libraries at the onset of the twentieth century could be defined. Libraries are not the major centre but only one of the possible amenities for attracting citizens and assuring them of a satisfactory existence.

Bruynzeel bibliotheek- & archiefoplossingen

Focus op comfort, gemak en veiligheid

Heizel Esplanade b50
1020 Brussel
02 479 42 42
info@bruynzeel-storage-systems.be
www.bruynzeel.org

bruynzeel